Zaterdag Boeken
Leeuwarder Courant

Zaterdag 12 september 1992

Adriaan Venema's oorlog is gestreden

Na wisselende successen als journalist, publiciteitschef, balletdanser, kunsthandelaar, dichter en romanschrijver merkte Adriaan Venema op een goede dag dat oorlogsgeschiedschrijven zijn roeping was. Hij schreef een geruchtmakend boek over de kunsthandel tussen 1940 en 1945 voordat vier jaar geleden het eerste deel verscheen van zijn studie schrijvers, uitgevers en hun collaboratie. Met zijn onderzoek naar collaborerende uitgevers en boekhandelaren sluit Venema zijn levenswerk in vier delen af.

Ondanks alle verboden heerstte er tijdens de oorlogsjaren een ware leeswoede. De Koninklijke Bibliotheek, voor de gelegenheid omgedoopt tot Nationale Bibliotheek, had in 1940 25.000 aanvragen, in 1941 waren dat er 40.000. Het Centraal Boekhuis dat in opdracht van uitgevers boeken naar de boekhandel uitlevert vierde in 1942 een feestje vanwege een recordomzet.

Hoe moest de boekenbranche zich nu opstellen tegenover de bezetter? Samenwerken met de nationaal-socialisten was iets heel anders dan het dulden van nazi's binnen de eigen gelederen. Dan kon men zich opeens principieel opstellen en de gehele bezettingstijd door zullen we dat zien, waar men aan de ene kant lonkte naar de gunsten van de Duitse nationaal-socialisten, men aan de andere kant vaak spuugde op de Nederlandse nazi's, alsof een dergelijke blijk van verzet de aanpassing en collaboratie enigszins kon opheffen.

Verder waren er de uitgeverijen die zich niet hoefden aan te passen. Daar is bijvoorbeeld De Amsterdamsche Keurkamer van George Kettmann. Dit bedrijf kon dankzij de zeer goed verkopende vertaling van Hitlers Mein Kampf op solide basis de oorlog in gaan.

We moeten ook meteen een voorbeeld geven van een uitgeverij die zich keurig gedroeg en dat was Elsevier. De onverzettelijke directeur J. P. Klautz schreef in 1937 een nota die het gedrag van Elsevier tijdens de oorlogsjaren zou kenmerken: 'Mijn persoonlijk inzicht is dat het een ontzaglijke ramp zou zijn, indien de geestesgesteldheid van den grooten bek gebaseerd op den helen of halven leugen, in andere landen en in ons land de leidende zou gaan worden.' Zoals Mein kampf als financiële 'kurk' voor De Amsterdamsche Keurkamer fungeerde, zo was Hollandsch Glorie van Jan de Hartog dat voor Elsevier.

Veel louche figuren werden als boekhandelaar of uitgever door de belangenorganisatie erkend. Dat ging zo. Iemand vroeg om een erkenning terwijl hij helemaal niet opgeleid was voor het boekenvak. De Vereeniging weigerde. Als diezelfde persoon zich dan direct tot de Duitse autoriteiten wendde met een politieke geloofsbelofte, dan werd van daaruit wel wat druk op de Vereeniging uitgeoefend.

Van 1 oktober 1941 af werden uitgevers onder het mom van

ADRIAAN VENEMA: *Schrijvers, uitgevers & hun collaboratie*, Deel 4: Uitgevers en boekhandelaren, Uitgave: De Arbeiderspers, 573 blz., prijs ƒ 95.

papierschaarste gedwongen toestemming voor alle geplande uitgaven te vragen. Het is niet moeilijk te raden welke uitgaven een toewijzing kregen en welke niet. Toch verschenen er veel boeken na die datum buiten het legale circuit, via gemanipuleer van 'goede' ambtenaren of dankzij papier uit de illegaliteit. Om de autoriteiten te misleiden werden dergelijke boeken dan geantedateerd, dat wil zeggen dat in een nieuwe uitgave een oud jaartal werd gedrukt. Piet Bakker publiceerde in opdracht van Klautz in september 1942 - op illegaal papier - het eerste deel van zijn beroemde Ciske de Rat-trilogie zonder zich bij de kultuurkamer te hebben aangemeld. Het werd niet in beslag genomen dus de organisatie van de Duitsers was ook weer niet zo perfect.

In ieder deel heeft Venema een paar collega-oorlogsgeschiedschrijvers aangevallen. Zo is daar deze keer Lisette Lewin met haar boek 'Het clandestiene boek'. Venema haalt uit de eerste honderd pagina's inderdaad veel fouten maar zijn verwijt dat zij niet 'schematisch' werkt, brengt de lezer op de vraag wat deze pagina's lange kritiek in zijn boek doet? En waarom hij voor de onoverzichtelijke hoofdstukindeling naar de vijf oorlogsjaren heeft gekozen. Waarom geen afgeronde profielen per uitgeverij achter elkaar gezet, onderverdeeld naar ondubbelzinnig foute uitgeverijen die als kakkerlakken op een besmet politiek systeem parasiteerden en bedrijven die ieder op hun eigen manier langzamerhand in verkeerd vaarwater zijn gekomen?

Boeiend is het overzicht van de reacties die op de eerdere delen zijn verschenen. We kunnen ze ons misschien nog herinneren. W. L. Brugsma verweet Venema (1941) nooit in Dachau te hebben gezeten. Venema als psychopaat, zoals Jan Blokker na ieder deel in de Volkskrant schrijft. Martien de Jong die niet kon begrijpen dat joden zo weinig in het verzet gingen: „Het was toch niet verboden voor joden". Dezelfde De Jong verdedigt een halve eeuw na datum dat Garmt Stuiveling in een leerboek over literatuur het jood-zijn van schrijvers vermeldde. Jood-zijn is toch geen 'diskwalificatie', zei hij, door Stuiverlings methode werden scholieren nog eens extra op het grote joodse efgoed gewezen!

Een wel erg kwaadaardig - of naïef - achterhoedegevecht begon een zoon van de antisemitische Henri Bruning. De vraag was of het propageren van jodenhaat automatisch tot jodenvervolging leidt. De 2272 pagina's van Schrijver, uitgevers & hun collaboratie hebben Bruning niets wijzer gemaakt.

HANS RENDERS